

Гевчук Анна Вікторівна

кандидат економічних наук, доцент

ПВНЗ «Вінницький фінансово-економічний університет»

Гевчук Анна Викторовна

кандидат экономических наук, доцент

ЧВУЗ «Винницкий финансово-экономический университет»

Hevchuk Anna

PhD in Economics, Docent

Vynnitsya University of Economics and Finance

**МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ЗВІТНОСТІ В
ПРОЦЕСІ ПЕРЕВІРКИ РОЗРАХУНКІВ З КОНТРАГЕНТАМИ
МЕТОДИКА ИССЛЕДОВАНИЯ БУХГАЛТЕРСКОЙ ОТЧЕТНОСТИ В
ПРОЦЕССЕ ПРОВЕРКИ РАСЧЕТОВ С КОНТРАГЕНТАМИ
METHODOLOGY OF THE STUDY OF ACCOUNTING IN THE
PROCESS OF CHECKING CALCULATIONS WITH
COUNTERPARTIES**

***Анотація.** В статті розглядається актуальна наукова проблема дослідження бухгалтерської звітності в процесі перевірки розрахунків з контрагентами на предмет уникнення відхилень в обліку і виправлення невідповідностей і помилок в звітності в процесі перевірки. Автором дається розгорнута характеристика спотворень звітності, помилок та припущень, які здатні вплинути на фінансовий стан підприємства, організація перевірок достовірності облікових даних, наводиться рекомендована методика формальної перевірки звітності та її застосування експертами-бухгалтерами. Одночасно автором даються*

рекомендації виправлення звітності підприємства, порядок яких узагальнено в таблиці. Пропонований підхід до застосування аналітичних процедур перевірки обґрунтованості звітності обліку розрахунків по зобов'язанням контрагентів дає можливість зробити повноцінні висновки стосовно відповідності та відхилень від норм бухгалтерського обліку і балансу, на яких формується звітність фінансових результатів.

Перш за все, перевірка звітності розпочинається із дослідження її зовнішніх характеристик за допомогою комплексу методів, способів і прийомів, які використовуються в матеріалах статті: а) загальнонаукові методи: аналіз, синтез, дедукція, абстрагування, порівняння, аналогія, моделювання, узагальнення; б) власні методи судово-бухгалтерської експертизи: методичні прийоми документального контролю, розрахунково-аналітичні прийоми, реалізація результатів досліджень. На підставі цих підходів запропонована методика формальної перевірки звітності, невід'ємною частиною якої є дослідження і встановлення арифметичної правильності звітних даних. Для цього обчислюються коефіцієнти, які відображають співвідношення складових активів, пасивів, доходів і витрат підприємства. На підставі оцінки коефіцієнтів робиться висновок про результативність діяльності підприємства, його фінансову стійкість та якість фінансової звітності через аналіз допущених помилок, які здійснюють безпосередній і визначений вплив на значення розрахункових коефіцієнтів.

Нормативно-правова перевірка, яка є частиною методики перевірки звітності в частині дотримання підприємством принципів бухгалтерського обліку взагалі та обліку розрахункових операцій, зокрема відповідності складанню звітності завдяки порівнянню показників звітності з даними засновницьких і розпорядчих документів підприємства, синтетичного і аналітичного обліку, первинних і зведених даних документів відповідної юридичної особи.

Однією з головних задач дослідження звітності, на наш погляд, є виявлення помилок звітності і своєчасне їх виправлення, порядок таких виправлень зведено в таблицю 2. Пропонований нами підхід до аналітичних процедур обґрунтовується метою дослідження – виявлення фактів спотворень звітності, зловживань, а також шахрайства в бухгалтерському обліку.

Ключові слова: підприємство, звітність, бухгалтерський облік, баланс, розрахунки, зобов'язання, контрагенти, відхилення від норм.

Аннотация. В статье рассматривается актуальная научная проблема исследования бухгалтерской отчетности в процессе проверки расчетов с контрагентами на предмет предотвращения отклонений в учете и исправление несоответствий и ошибок в отчетности в процессе проверки. Автором дается развернутая характеристика искажений отчетности, ошибок и предположений, которые способны повлиять на финансовое состояние предприятия, организация проверок достоверности учетных данных, приводится рекомендуемая методика формальной проверки отчетности и ее применения экспертами-бухгалтерами. Одновременно автором даются рекомендации исправления отчетности предприятия, порядок которых обобщенно в таблице. Предлагаемый подход к применению аналитических процедур проверки обоснованности отчетности учета расчетов по обязательствам контрагентов позволяет сделать полноценные выводы относительно соответствия и отклонений от норм бухгалтерского учета и баланса, на которых формируется отчетность финансовых результатов.

Прежде всего, проверка отчетности начинается с исследования ее внешних характеристик с помощью комплекса методов, способов и приемов, используемых в материалах статьи: а) общенаучные методы: анализ, синтез, дедукция, абстрагирование, сравнение, аналогия, моделирование,

обобщение; б) собственные методы судебно-бухгалтерской экспертизы: методические приемы документального контроля, расчетно-аналитические приемы, реализация результатов исследований. На основании этих подходов предложена методика формальной проверки отчетности, неотъемлемой частью которой является исследование и установление арифметической правильности отчетных данных. Для этого вычисляются коэффициенты, отражающие соотношение составляющих активов, пассивов, доходов и расходов предприятия. На основании оценки коэффициентов делается вывод о результативности деятельности предприятия, его финансовую устойчивость и качество финансовой отчетности через анализ допущенных ошибок, которые оказывают непосредственное и определенное влияние на значение расчетных коэффициентов.

Нормативно-правовая проверка, которая является частью методики проверки отчетности в части соблюдения предприятием принципов бухгалтерского учета вообще и учета расчетных операций, в том числе соответствия составлению отчетности благодаря сравнению показателей отчетности данным учредительных и распорядительных документов предприятия, синтетического и аналитического учета, первичных и сводных данных документов соответствующего юридического лица.

Одной из главных задач исследования отчетности, на наш взгляд, является выявление ошибок отчетности и своевременное их исправление, порядок таких исправлений сведено в таблицу 2. Предлагаемый нами подход к аналитическим процедурам обосновывается целью исследования - выявление фактов искажений отчетности, злоупотреблений, а также мошенничества в бухгалтерском учете.

Ключевые слова: предприятие, отчетность, бухгалтерский учет, баланс, расчеты, обязательства, контрагенты, отклонения от норм.

Summary. The article deals with the actual scientific problem of study of accounting in the process of checking calculations with counteragents in order to avoid abnormalities in accounting and correction of inconsistencies and errors in the reporting in the process of verification. The author gives a detailed description of the distortions of reporting, errors and assumptions that can affect the financial condition of the enterprise, the organization of verification of certainty of the credentials, the recommended methodology of formal verification of reporting and its application by accountants is given. At the same time, the author makes recommendations on correction of company's reporting, the order of which is summarized in the table. The proposed approach to the application of analytical procedures for checking the validity of accounting reporting of payments under the obligations of counterparties provides an opportunity to make complete conclusions regarding the conformity and deviations from the norms of accounting and balance, which form the financial statements.

First of all, the audit of the reporting begins with the study of its external characteristics with a set of methods, means and techniques used in the materials of the article: a) general scientific methods: analysis, synthesis, deduction, abstraction, comparison, analogy, modeling, generalization; b) own methods of forensic examination: methods of documentary control, calculation and analytical techniques, implementation of research results. Based on these approaches, a methodology for formal verification of reporting, an integral part of which is the study and the establishment of the arithmetic correctness of the reported data, is proposed. To do this, calculate the coefficients that reflect the ratio of components of assets, liabilities, income and expenses of the enterprise. Based on the estimation of the coefficients, the conclusion is drawn about the effectiveness of the enterprise, its financial stability and the quality of financial reporting through the analysis of the committed errors, which have a direct and definite influence on the value of the calculation coefficients.

Regulatory review, which is part of the methodology of verification of accounting in terms of compliance with the company's accounting principles in general and accounting of settlement operations, in particular compliance with reporting, due to comparisons of reporting with the company's founding and regulatory documents, synthetic and analytical accounting, primary and consolidated data documents of the relevant legal entity.

One of the main tasks of reporting research, in our opinion, is the detection of reporting errors and their timely correction, the procedure for such corrections is summarized in Table 2. The proposed approach to analytical procedures is substantiated by the purpose of the study - the detection of facts of reporting distortions, abuses, and fraud in the accounting.

Key words: *enterprise, reporting, accounting, balance, calculations, obligations, counteragents, deviations from norms.*

Постановка проблеми. В умовах нестабільного законодавства, великої кількості різновидностей розрахункових операцій на підприємстві існує можливість відхилень в обліку і звітності підприємства. Обов'язки з попередженням та виявленням фактів невідповідності та помилок покладається на керівництво підприємства і здійснюється шляхом впровадження ефективних систем обліку і внутрішнього контролю розрахунків з контрагентами.

Розробка методів виявлення негативних явищ в бухгалтерському обліку та звітності набуває особливо важливого значення тому, що повсюди існують непоодинокі випадки складання неправдивих чи помилкових бухгалтерських проводок та звітів, як за допомогою маніпуляції чи фальсифікації, чи неправильного подання або навмисного пропуску у фінансових звітах подій, операцій або іншої важливої інформації щодо застосування облікових принципів класифікації, способу подання або розкриття правдивості облікових сум і операцій на ґрунті авантюризм

підходів чи відповідних обставин, багатої фантазії. В результаті спотворених дій бухгалтерська звітність підприємства може бути істотно спотворена. Тому виникає потреба в її ретельній перевірці.

У той же час своєчасно розпізнати ці дії нерідко важко, оскільки при спотворених зазіханнях здійснюються незаконні дії зовні виглядають як цілком звичайні заходи, які здійснюються відповідно до встановлених правовими та економічними нормами. Застосовувані способи обману, підроблення та інших видів неточностей в обліку і звітності постійно розвиваються і, як правило, дуже важко піддаються перевірці.

Тому форми, організація, методи і техніка контролю, перевірки обліку розрахункових операцій і звітності є достатньо ваговою проблемою. Методики досліджень повинні безперервно вдосконалюватись з тим, щоб постійно і повно відповідати змінам господарських умов, сприяти мінімізації недоречностей у звітності, помилок в бухгалтерському обліку розрахунків, виявляти і запобігати негативним відхиленням, особливо тих, які пов'язані зі зловживанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В науковій літературі не в повній мірі розкрита методологія аналізу бухгалтерської звітності взагалі і особливо стосовно перевірки повноти відображення в обліку і звітах результатів розрахунків з контрагентами.

Теоретичну і методологічну основу цього дослідження склали праці вітчизняних авторів в області контролю, ревізії аудиту та права: Левченко М.О. [1], Шипілова М.С. [2], Яцищина Н.З. [3], Вихрушіної М.А. [4], Головащенко О.М. [5], Коробки О.М. [6], Соколова Я.В. [7], Огійчука М.П. [8], Пушкаря М.С. [9], Власова І.О. [10]. У праці Чернявського С. «Сучасні наукові підходи до визначення та класифікації фінансових злочинів» [11] наголошувалось, що поняття «вуалювання» і «фальсифікація» досить важко розмежувати. Таким чином будь-яке затемнення звітності вже є його спотворенням, але все ж таки деяку різницю між цими двома поняттями

провести можна. Вуалювання, або затемнення звітності прагне приховати в балансі окремі сторони господарської діяльності або окремі відтінки стану господарства та результатів розрахунків шляхом порушення принципу зрозумілості бухгалтерської звітності, але без порушення заключного чистого прибутку і без зміни суми капіталів. Фальсифікація балансів та звітності припускає вже спотворення їх матеріального змісту, частіше всього це призводить до викривлення досягнутих господарством результатів.

Цікавими, на наш погляд, є розробки з даного питання Ганусич В.О. [12], де зазначається, що вуалювання в будь-якому випадку присутнє в бухгалтерській звітності. В такому разі, слід розуміти, коли суперечливі вимоги нормативних документів виконуються, тоді абсолютна точність в представленні фінансового стану підприємства не досягнута, має місце вуалювання звітності. Таким чином вуалювання неминуче з об'єктивних причин. Якщо ж облікові прийоми, що застосовуються в бухгалтерському обліку виходять за межі вимог нормативно-правових документів, то в такому випадку має місце фальсифікація звітності. Слід мати на увазі, що ідеально достовірної бухгалтерської звітності в природі просто не існує. Достовірність бухгалтерської інформації – це її відповідність визначеним, відомим користувачам звітності критеріям – правилам ведення обліку. На законодавчому рівні закріплено самостійне визначення облікової політики підприємства, що призводить до різних підходів до оцінки облікових даних розрахунків та звітності [13].

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, як показує аналіз наукових досліджень, єдиної, придатної на всі випадки методики виявлення у звітності фактів організації спотворень звітності не існує, оскільки у сучасних умовах удосконалюються способи, характер, заплутаність і витонченість злочинів в економічній сфері з всезростаючою тенденцією участі у них осіб, які мають високі інтелектуальні здібності і науковий потенціал. Проте, не дивлячись на всю складність проблеми,

економісти з ряду розвинених західних країн провели дослідження на предмет пошуку індикаторів, що свідчать про наявність у звітності в тій чи іншій мірі (або відсутності) фактів зловживань. Наймасштабніші дослідження з цього приводу провів американськими вченими [1] за матеріалами 2406 компаній, серед яких 3,1 % займали компанії, у звітах яких були розкриті факти шахрайства, а в інших 96,9 % таких явищ не знайдено.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі вивчення та оцінки існуючих уявлень, парадигм бухгалтерського обліку розрахункових операцій розробити і обґрунтувати новий підхід до розвитку теорії і практичних рекомендацій по вдосконаленню системи обліку розрахунків і оцінки звітності.

Виклад основного матеріалу. Розробка методів виявлення негативних явищ в бухгалтерському обліку та звітності при проведенні перевірок розрахунків набуває особливо важливе значення. У цьому контексті слід виділити кілька головних причин: захист прав власників, потенційних інвесторів; вигідність аудиту для держави; розробка методів з урахуванням спеціалізації організацій; профілактика економічних правопорушень [14].

В процесі перевірки важливо встановити правову обґрунтованість облікової політики підприємства. В сучасних умовах в компаніях багатьох країн світу існують «подвійні бухгалтерії», не приховується фальсифікація показників звітності, занижуються податкові платежі тощо. Навіть аудиторські стандарти й облікові принципи США (GAAP), що вважалися найбільш сучасними і досконалими, не стали перешкодою для вуалювання і фальсифікації звітності та наступного банкрутства таких гігантів, як «Enron», «WorldCom» і багатьох інших корпорацій [15]. Як бачимо, створена система контролю не дає бажаних позитивних результатів у попередженні цих злочинів. Тому, на сьогодні особливої значущості набуває перевірка достовірності і надійності звітної бухгалтерської інформації. Таким чином, з точки зору експертного дослідження під вуалюванням слід розуміти

навмисне викривлення звітних даних в межах чинного законодавства, але без порушення заключного чистого прибутку. До вуалювання звітності належать дії: легальне зменшення суми податків, позбавлення звітності конкретності і визначеності тощо. Найбільш сприйнятним визначенням фальсифікації звітних даних слід вважати умисне викривлення звітних даних з порушенням вимог нормативно-правових актів, що призводить до зміни досягнутих фінансових результатів з метою відображення неправдивого фінансового стану певного підприємства. В будь-якому випадку вуалювання і фальсифікація звітних даних є одним з доказів шахрайства, яке переслідується в кримінальному порядку.

Таким чином, в першу чергу перевіряючий повинен встановити достовірність бухгалтерської звітності, відсутність у ній фактів спотворень в обліку і звітності. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» зазначає, що інформація, наведена у фінансовій звітності, є достовірною, якщо вона не містить помилок та перекручень, які здатні вплинути на рішення користувачів звітності. Звітність може бути визнана достовірною, якщо при її складанні дотримано всі вимоги, встановлені чинним законодавством до порядку оцінки, визнання та відображення об'єктів обліку на бухгалтерських рахунках і в рядках звітності. Відсутність в матеріалах справи облікових регістрів і первинних документів дає підстави експерту-бухгалтеру подати органу, що призначив судово-бухгалтерську експертизу, клопотання про надання додаткових документів для проведення дослідження.

Перевірка звітності повинна розпочинатися із дослідження її зовнішніх характеристик за допомогою комплексу методів, способів і прийомів, які входять до складу методики судово-бухгалтерської експертизи. Тобто при дослідженні звітності використовуються загальнонаукові методи (аналіз і синтез, дедукція, абстрагування, порівняння, аналогія, моделювання, узагальнення) та власні методи судово-бухгалтерської експертизи (

методичні прийоми документального контролю, розрахунково-аналітичні методичні прийоми і реалізація результатів експертизи). Детальніше розглянемо методичні прийоми документального контролю при проведенні експертного дослідження звітних даних балансу та результатів розрахунків. Першим серед способів документального контролю при дослідженні звітності використовується формальна перевірка, метою проведення якої є встановлення за допомогою візуальної перевірки та порівняння наявності усіх передбачених нормативними документами форм звітності, а в них – обов’язкових реквізитів, правильності заповнення відповідних рядків і граф звітності (табл. 1).

Таблиця 1

Методики формальної перевірки звітності

Поняття перевірки	Сутність перевірки	Використання в контрольно-ревізійній практиці
Правильність заповнення адресної частини	Встановлюється наявність повної назви підприємства, виду діяльності відповідно до статуту	Визначення виду діяльності та правильності його зазначення у звітній формі необхідні для правильної класифікації доходів і витрат підприємства, звітність якого досліджується, за ознакою виду діяльності
Повнота заповнення реквізитів, показників рядків і граф звітності	Перевіряється правильність одиниць виміру (тисячах гривень з одним знаком після коми) складено звітність, проставлені прочерки в тих рядках звітності, які не містять жодних показників	У результаті встановлюється наявність та правильність заповнення обов’язкових реквізитів форм звітності (підписів відповідальних осіб, печатки підприємства), відсутність або помилковість яких може свідчити про недостовірність наданої для дослідження звітності. За допомогою формальної перевірки визначається

		наявність необумовлених виправлень даних звітності або ж виправлення показників звітності з порушенням передбачених щодо таких дій вимог, самостійних змін у встановлених формах звітності. На такі порушення слід звернути особливу увагу і з'ясувати причини їх виникнення
Правильність заповнення граф «На початок періоду», «За попередній період»	Перевіряється правильність заповнення даних граф у фінансовій звітності	У результаті встановлюється правильність показників зазначених граф за допомогою їх порівняння з даними звітності за відповідні попередні періоди
Дотримання встановлених законодавством строків і термінів подання звітності	Перевіряється дотримання встановлених законодавством строків і термінів подання звітності	За допомогою вивчення експертом відміток органу, уповноваженого приймати відповідну звітність, про дату подання підприємством звітності, формулюється висновок про своєчасність звітування даною юридичною особою до зазначених органів.

Джерело: розроблено автором

Наступною невід'ємною дією дослідження звітності є встановлення арифметичної правильності звітних даних. У результаті експертом можуть бути виявлені додаткові напрями дослідження у зв'язку з наявністю недоліків. Це найбільш трудомісткий та відповідальний процес, оскільки він полягає в опрацюванні значного обсягу інформації, вимагає ґрунтовних знань з бухгалтерського обліку, методики господарського контролю, економічного аналізу та вміння їх застосовувати в процесі дослідження матеріалів справи. Арифметичний контроль показників звітності полягає у перевірці правильності обчислення підсумкових показників форм звітності. За

допомогою проведення арифметичної перевірки виявляються невідповідності показників у межах однієї форми.

Найчастіше такі помилки допускаються при підрахунку проміжних підсумкових показників звітності. Необхідність арифметичної перевірки зумовлена тим, що відображення неправдивих даних має безпосередній вплив на результати аналітичної обробки звітності.

Так, на сучасному етапі аналіз фінансового становища підприємства здійснюється в основному на підставі показників звітності. Для цього обчислюються коефіцієнти, які відображають співвідношення складових активів, пасивів, доходів і витрат підприємства. При визначенні зазначених коефіцієнтів часто використовуються проміжні підсумкові показники форм фінансової звітності. Помилки при підрахунку підсумкових показників здійснюють безпосередній і визначальний вплив на значення коефіцієнта, оскільки на підставі оцінки його значення робиться висновок про результативність діяльності підприємства, його фінансову стійкість. Тобто така помилка матиме визначальний вплив на фінансове становище користувача, що приймає рішення на підставі недостовірних даних.

Помилки в підрахунках проміжних підсумкових і загальних підсумкових показників призводять до неправильних показників консолідованої або зведеної звітності. Консолідовану звітність складають великі компанії або об'єднання підприємств, у власності або управлінні яких концентруються значні суми капіталу. Звітність таких юридичних осіб оприлюднюється з метою залучення додаткових ресурсів, тому будь-які помилки та невідповідності можуть мати нищівний ефект для цілої корпорації. Зведену фінансову звітність складають органи статистики. Зазвичай, процедура зведення полягає у простому перенесенні показників звітності з форм окремих підприємств до загальної. У результаті невідповідностей чи помилок у підрахунку показників окремих форм

одержуються неправильні зведені показники результатів діяльності різних галузей економічної діяльності та держави в цілому.

Перевіряючий застосовує арифметичну перевірку також при дослідженні дотримання підприємствами вимог щодо складання деяких видів звітності (фінансової, до фондів соціального страхування) наростаючим підсумком з початку року. Крім того, характерною ознакою арифметичної перевірки є її використання не лише на початковому етапі – при попередньому ознайомленні зі звітністю, необхідною для проведення експертного дослідження, - даний прийом документального контролю, як і загальнонаукові методи дослідження, застосовується протягом всього періоду проведення дослідження перевіряючим.

Вивчення перевіряючим звітності на її відповідність вимогам нормативних актів є частиною нормативно-правової перевірки. Її невід'ємною частиною є перевірка дотримання підприємством принципів бухгалтерського обліку розрахункових операцій та фінансової звітності, передбачених для складання та подання фінансової звітності. Встановлення відповідності складеної звітності принципам бухгалтерського обліку розрахунків можливе завдяки порівнянню показників звітності з даними засновницьких і розпорядчих документів підприємства, синтетичного та аналітичного обліку, а в окремих випадках – первинних і зведених документів відповідної юридичної особи.

Відповідно до запропонованої методики дослідження перевіряючим звітності підприємства, діяльність якого стала об'єктом розслідування правоохоронних органів, слід розпочинати з перевірки відповідності даних статей форм звітності на початок звітного періоду даним цих форм на кінець попереднього звітного періоду. Таким чином встановлюється дотримання принципу послідовності. При встановленні невідповідності залишків за певною формою звітності на початок року порівняно зі звітними даними за попередній рік, експерт повинен з'ясувати причину таких розбіжностей і

обов'язково відмітити це у своєму висновку. Якщо зміни залишків відбулися внаслідок виправлення помилок минулих періодів, то експерту-бухгалтеру необхідно здійснити ретельну перевірку характеру помилок, їх впливу на звітність, адекватності внесених змін. Для цього необхідно використати первинні документи - документи бухгалтерського оформлення, які складаються бухгалтером при внесенні відповідних змін або здійсненні виправлень до даних бухгалтерського обліку і звірки розрахунків з контрагентами.

Це пов'язано з тим, що у випадках виявлення та виправлення помилок у бухгалтерському обліку повинна складатися довідка бухгалтера, яка підтверджує правомірність внесення виправлень. До цієї довідки повинні бути додані оригінали або належним чином завірені копії документів, на підставі яких здійснені виправлення, - така організація документування забезпечить отримання оперативного пояснення щодо причини виправлення. Тому при виявленні змін показників балансу на початок року порівняно з показниками звіту за попередній рік експертом перевіряється наявність у примітках до звітності роз'яснень щодо причин таких розбіжностей.

Наступною за описаною методикою є безпосередня перевірка відповідності показників звітності даним бухгалтерського обліку та іншим документам кредиторів і дебіторів підприємства. Експертне дослідження продовжується встановленням тотожності відображеної у звітності величини статутного капіталу даним засновницьких документів. У процесі вивчення експертом засновницьких документів необхідно також визначити чи відповідають відображені у звітності види господарських засобів і джерел їх утворення передбаченому в установчих документах виду (чи видам) діяльності підприємства.

Крім того, обов'язково приділяється увага повноті розрахунків засновників за їх внесками до статутного капіталу товариства на кінець звітного періоду, що перевіряється. Для цього за допомогою Головної книги,

а також облікових реєстрів, які призначені для відображення в обліку суми та змін у розмірі власного капіталу підприємства, слід встановити зміни й залишок неоплаченого капіталу підприємства на кінець звітного періоду. Особливій увазі підлягають відображені в обліку операції зі зменшення суми неоплаченого капіталу, тому важливо також перевірити доречність і правильність кореспонденцій рахунків, які відображають такі зміни неоплаченого капіталу. Після цього встановлюється ідентичність даних бухгалтерського обліку і показників звітності, що досліджується. З метою забезпечення ефективності експертного дослідження звітності за змістом слід встановити правильність і достовірність відображення у звітності кожної із сум активів чи зобов'язань підприємства. Базою для здійснення такої перевірки є розпорядча, нормативна, первинна, технологічна та бухгалтерська документація підприємства. Експерт, встановлюючи достовірність звітності, порівнює дані бухгалтерського обліку та безпосередньо показники звітності, використовуючи такий спосіб документального контролю як взаємна перевірка. Вона полягає у порівнянні показників звітності підприємства з даними первинних документів і зведених облікових документів (журналів за кредитом субрахунків бухгалтерського обліку й відомостей до них з головною книгою) про здійснені господарські операції підприємства [16].

Зазначимо, що показники звітності можна вважати достовірними лише у випадку підтвердження їх матеріалами інвентаризації. Таким чином, перевіряючий повинен подати клопотання до органу або особи, які призначили судово-бухгалтерську експертизу про необхідність проведення інвентаризації (у тому числі, проведення зустрічної перевірки - для підтвердження відображених у звітності сум дебіторської та кредиторської заборгованості) та надання йому підсумкових документів. Це дозволить експерту-бухгалтеру впевнитися у достовірності оцінки майна, відображеного у звітності, реальності сум зобов'язань, отриманих доходів,

понесених витрат. Експерту необхідно врахувати, що інвентаризація дебіторської і кредиторської заборгованості проводиться шляхом складання і підписання підприємствами-контрагентами актів звірок заборгованості. Їх перевіряючий дуже уважно вивчає, оскільки від цього залежить точність результатів його дослідження, особливо при значній кількості партнерів у юридичної особи, документи якої вивчаються експертом. Крім того, експертом перевіряється наявність підписів посадових осіб і печаток обох підприємств - лише за їх наявності акт звірки може вважатися дійсним, а отже, таким, що містить достовірні дані про борг. Експерту на підставі актів звірки доцільно складати зведені реєстри заборгованості за її видами (наприклад, заборгованість покупців, заборгованість за податками і платежами, інші поточна заборгованість), які б відповідали показникам звітності.

За підсумками проведеного порівняння показників звітності з даними бухгалтерського обліку доцільно складати альтернативні форми звітності, для чого можуть використовуватися спеціальні комп'ютерні програми. Складання альтернативної звітності забезпечує правильність відображення залишків і оборотів за рахунками Головної книги у відповідних рядках звітності, дозволяє впевнитися у тотожності контрольних величин форм фінансової звітності. Крім того, саме таким чином встановлюється дотримання вимог національних П(С)БО та інших нормативних документів щодо змісту рядків фінансової звітності.

Окрім таблиць, альтернативних форм звітності, виявити деякі види помилок, які допускаються при формуванні показників звітності, можна лише шляхом складання оборотної відомості в розрізі субрахунків. Її доцільно використовувати для вивчення правильності відображення у звітності підприємства дебіторської та кредиторської заборгованостей. Таким чином можна виявити необгрунтоване «згортання» розгорнутого сальдо за рахунками з обліку розрахунків із дебіторами та кредиторами підприємства.

Згортаючи сальдо за вказаними рахунками, бухгалтер відображає занижену вартість майна юридичної особи.

При перевірці правильності розрахунків показників дебіторської та кредиторської заборгованостей особлива увага приділяється реальності сум статей звітності за розрахунками з фінансовими, податковими органами, установами банків тощо.

Крім бухгалтерських документів, для підтвердження звітності розрахунків перевіряючому варто використовувати внутрішню звітність, складену для керівництва підприємства. Вона є досить деталізованою і дозволяє реально оцінити витрати господарюючого суб'єкта. Дана звітність складається на запит відповідних користувачів і у відповідному форматі, що одночасно робить її зручною для проведення контролю.

Наступним етапом дослідження, після порівняння показників звітності та даних бухгалтерського обліку, є перевірка ув'язки показників різних форм фінансової звітності, складеної за певний звітний період. Це пов'язано з тим, що фінансова звітність побудована таким чином, що показники однієї із форм обов'язково повинні відповідати показникам іншої форми. Як правило, для цієї перевірки використовуються робочі таблиці, в яких фіксуються результати проведеного дослідження взаємозв'язки показників різних форм звітності. При розробці таких таблиць слід врахувати специфіку ведення бухгалтерського обліку в деяких галузях промисловості та сферах діяльності, а також особливості розрахункових операцій ряду підприємств [17].

За результатами проведеного дослідження проблем і оцінки достовірності звітних даних нами з'ясовано, що в сучасних умовах розвитку ринкових відносин удосконалюються способи економічної злочинності з всезростаючою тенденцією участі у них осіб, які мають високі інтелектуальні здібності і науковий потенціал [18]. Сучасна криміногенна ситуація свідчить, що найбільш розповсюдженими є злочини, пов'язані з вуалюванням і фальсифікацією звітних даних з розрахунками. З огляду на це однією з

головних задач експертного дослідження звітності є виявлення і попередження такого роду протиправних дій. В процесі перевірок допускаються виправлення звітності підприємства, порядок яких наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Виправлення звітності підприємства

1. Звітна дата бухгалтерської звітності	Для річної звітності це 31 грудня звітного року, а для проміжної – остання дата звітного періоду
2. Дата затвердження бухгалтерської звітності	Дата проведення загальних річних зборів власників підприємства, на якому розглянуто підсумки його діяльності за звітний рік. Зазвичай це дата <u>протоколу</u> загальних зборів або рішення власника про затвердження фінансових підсумків діяльності підприємства. Дата затвердження річної бухгалтерської звітності повинна бути в межах з 1 лютого до 30 червня року, наступного за звітним, а для ТОВ – з 1 лютого до 30 квітня року, наступного за звітним. Якщо звітність надається зовнішнім користувачам до проведення загальних зборів власників, реквізит «Дата затвердження» не заповнюється. Не заповнюється він і в проміжній звітності
3. Дата відправлення (прийняття) бухгалтерської звітності	Дата відправлення звітності зовнішнім користувачам (поштою, електронним каналам зв'язку і т.п.). Вона може бути різною залежно від того, коли спрямована звітність тим чи іншим користувачам. За фактичної передачі звітності зовнішнім

	користувачам вказується дата її прийняття останніми
4. Дата підписання бухгалтерської звітності	Найважливіший реквізит, оскільки від його наявності залежить визнання звітності достовірною. До дати підписання в звітності повинні бути враховані всі зміни, які могли статися з підприємством після звітної дати. Крім того, підприємство не зможе отримати <u>перевірка орський висновок</u> , якщо її <u>бухгалтерська звітність</u> не містить дати підписання. Адже <u>відповідно до</u> нормативних документів перевірка орської діяльності заборонено видавати висновок про достовірність звітності раніше дати її підписання

Джерело: розроблено автором

Нами пропонується два підходи до застосування аналітичних процедур в залежності від використовуваної інформаційної бази: аналіз взаємозв'язків оборотів і залишків по рахунках бухгалтерського обліку на підставі оборотних відомостей або головної книги економічного суб'єкта; застосування аналітичних процедур по етапах проведення перевірки.

Пропонований нами підхід до застосування аналітичних процедур, обґрунтовується метою дослідження, - виявлення фактів шахрайства в бухгалтерській звітності. Використання аналітичних процедур здійснюється «вглиб» того чи іншого об'єкта обліку, простежується взаємозв'язок зіставленням оборотів по конкретних рахунках. Так як використовуючи дані тільки бухгалтерської звітності можна зробити повноцінні висновки про те, є чи нема відхилення від норм, це пояснюється тим, що в бухгалтерському обліку частина рахунків закривається і не відбивається в балансі, до таких

рахунків належать рахунки виробництва та рахунки на яких формується і з яких списується фінансовий результат.

Застосування аналітичних процедур при виявленні фактів зловживань в бухгалтерській звітності має обмежитися певними умовами. Йдеться про те, в яких випадках застосування аналітичних процедур має сенс, а в яких ні. Розмежовуючи область застосування аналітичних процедур для виявлення спотворень можна виділити дві області: факти зловживань, які можна виявити і факти, які виявити за допомогою аналітичних процедур можна або важко. Особливої уваги заслуговує процес виправлення даних звітності. Слід прийняти до уваги, що виправлення звітності в бухгалтерському обліку, якщо вони застосовувались, впливають на податкову базу при розрахунку податків. Тому слід не тільки здійснити виправну проводку з виправлення помилки, але і внести виправлення в податкові розрахунки за тими податками, до спотворення яких призвела дана помилка. Причини неправильної сплати податку можуть бути різними: неправильно складені бухгалтерські записи; неправильно визначена податкова база; застосована не та ставка податку; неправильно застосована пільга з податку; перерахунок одних податків вплинув на величину інших податків; неправильно застосовані податкові відрахування; допущені технічні помилки при заповненні декларації [11].

Висновки. Для дослідження бухгалтерської звітності і з метою своєчасного виявлення помилок в обліку розрахункових операцій доцільно проводити регулярні інвентаризації наявного майна та прийнятих зобов'язань підприємства, у тому числі і звірки розрахунків з контрагентами; аналізувати всі дані, які відображаються в облікових регістрах, у тому числі в рамках цих заходів слід здійснити перевірку порівнянності параметрів за періодами (оцінюється відповідність дохідного та витратного рівнів); перевіряти нестандартні проводки і великі операції з великими сумами;

зіставляти показники звітності – між собою виконувати арифметико-логічний контроль.

Рахуємо також, що слід запровадити вертикальний аналіз, тобто подання бухгалтерської звітності у вигляді відносних величин, що характеризують структуру підсумкових показників розрахунків. Тут підлягає розрахунку питома вага (частка) кожної статті в сукупному значенні за звітною формою в цілому або за окремою її частиною.

За допомогою вертикального аналізу здійснюється оцінка суттєвості окремих показників при формуванні загального підсумку звіту. Також виявляються нетипові для підприємства або незаплановані зміни тих чи інших статей, що свідчить про можливу наявність помилок.

Запропонована методика дослідження бухгалтерської звітності розкриває можливості попередження помилок в процесі проведення розрахункових і облікових операцій, застосування систематичного вертикального аналізу для співставлення можливих результатів і попередження помилок, а також є важливою основою для подальших досліджень в процесі перевірки розрахунків з метою попередження симптомів найбільш типових видів зловживань в обліку і звітності, методів їх виявлення і застосування профілактичних заходів.

Література

1. Левченко М.О. Генезис: класифікація ризиків у діяльності промислових підприємств / М.О. Левченко // Вісник ХНУ. 2009. №5. С. 174-178.
2. Шипілов М.С. Залежність операційного прибутку від обсягу діяльності в умовах невизначеності інформації про ціни на продукцію, величину попиту і витрати / М.С. Шипілов // Бухгалтерський облік і аудит. 2011. №1. С. 53-55.

3. Яцишин Н.З. Логос парадигми фінансової звітності підприємства в Україні та дивергенція світового досвіду / Н.З. Яцишин. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>.
4. Вахрущина М.А. Развитие парадигмы бухгалтерського учета и отчетности в России / М.А. Вахрущина // 36. науч. трудов ПДАТУ. 2009. №17. С. 30-36.
5. Головащенко О.М. Інформаційні та структурно-методичні засади формування фінансової звітності / О.М. Головащенко // Дис. к.е.н. К.: КНЕУ, 2006. 197 с.
6. Коробко О.М. Бухгалтерська фінансова звітність: методологія складання і практика використання / О.М. Коробко // Дис. к.е.н. К.: КНЕУ, 2003. 254 с.
7. Соколов Я.В. Основы теории бухгалтерського учета / Я.В. Соколов. М.: Финансы и статистика, 2010. 496 с.
8. Огійчук М.П. Єдині методологічні засади бухгалтерського обліку і звітності в Україні та їх відповідність методології країн з розвинутою економікою / М.П. Огійчук // Світ бухгалтерського обліку. 1997. №5. С. 3-9.
9. Пушкар М.С. Мегатеорія обліку або якою повинна стати теорія / М.С. Пушкар // Монографія. Тернопіль: Карт-Бланш, 2007. 350 с.
10. Власова І.О. Облік розрахунків з дебіторами і кредиторами / І.О. Власова // Дис. к.е.н. К.: НАУ, 2005. 193 с.
11. Чернявський С. Сучасні наукові підходи до визначення і класифікації фінансових злочинів / С. Чернявський // Наук. вісник КНУВС. 2008. №5. С. 118-127.
12. Ганусич В.О. Баланс та аналіз фінансової стійкості підприємства на його основі / В.О Ганусич // Дис. к.е.н. Ужгород: УНУ, 2005. 228 с.
13. Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність» № 996-IV від 16.07.1999 р. // Верховна Рада України.

14. Сурніна К.С. Розрахунки в системі бухгалтерського обліку: історичний аспект / К.С. Сурніна URL: http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:zSoplyJdp60J:www.nbuu.gov.ua/Articles/kultnar/knp200014/knp14_9.doc
15. Сурніна К.С. Удосконалення обліку дебіторської і кредиторської заборгованості промислових підприємств / К.С. Сурніна // Автореферат дис. канд. екон. наук. Луганськ: СНУ, 2002. 19 с.
16. Орлов І.В. Бухгалтерський облік і контроль зобов'язань суб'єктів господарювання: теорія і методологія / І.В. Орлов // Монографія. Житомир: ЖДТУ, 2010. 400 с.
17. Брюханов М.Ю. Искжения в финансовой отчетности: как выявить мошенничество / М.Ю. Брюханов // Финансовый директор. 2006. №6(48). С. 49-56.
18. Міжнародні стандарти фінансової звітності. URL: <http://www.ligazakon.ua>

References

1. Levchenko M.O. Henezys: klasyfikatsiia ryzykiv u diialnosti promyslovykh pidpriemstv / M.O. Levchenko // Visnyk KhNU. 2009. №5. S. 174-178.
2. Shypilov M.S. Zalezhnist operatsiinoho prybutku vid obsiahu diialnosti v umovakh nevyznachenosti informatsii pro tsiny na produktsiiu, velychynu popytu i vytraty / M.S. Shypilov // Bukhhalterskyi oblik i audyt. 2011. №1. S. 53-55.
3. Yatsyshyn N.Z. Lohos paradyhmy finansovoi zvitnosti pidpriemstva v Ukraini ta dyverhentsiia svitovoho dosvidu / N.Z. Yatsyshyn. URL: <http://www.nbuu.gov.ua>.
4. Vakhrushchyna M.A. Razvitye paradyhmy bukhalterskogo ucheta y otchetnosti v Rossyy / M.A. Vakhrushchyna // Zb. nauch. trudov PDATU. 2009. №17. S. 30-36.

5. Holovashchenko O.M. Informatsiini ta strukturno-metodychni zasady formuvannia finansovoi zvitnosti / O.M. Holovashchenko // Dys. k.e.n. K.: KNEU, 2006. 197 s.
6. Korobko O.M. Bukhhalterska finansova zvitnist: metodolohiia skladannia i praktyka vykorystannia / O.M. Korobko // Dys. k.e.n. K.: KNEU, 2003. 254 s.
7. Sokolov Ya.V. Osnovy teoryy bukhhalterskoho ucheta / Ya.V. Sokolov. M.: Fynansy y statystyka, 2010. 496 s.
8. Ohiichuk M.P. Yedyni metodolohichni zasady bukhhalterskoho obliku i zvitnosti v Ukraini ta yikh vidpovidnist metodolohii krain z rozvynutoiu ekonomikoiu / M.P. Ohiichuk // Svit bukhhalterskoho obliku. 1997. №5. S. 3-9.
9. Pushkar M.S. Mehateoriia obliku abo yakoiu povynna staty teoriia / M.S. Pushkar // Monohrafiia. Ternopil: Kart-Blansh, 2007. 350 s.
10. Vlasova I.O. Oblik rozrakhunkiv z debitoramy i kredytoramy / I.O. Vlasova// Dys. k.e.n. K.: NAU, 2005. 193 s.
11. Cherniavskyi S. Suchasni naukovy pidkhody do vyznachennia i klasyfikatsii finansovykh zlochyniv / S. Cherniavskyi // Nauk. visnyk KNUVS. 2008. №5. S. 118-127.
12. Hanusych V.O. Balans ta analiz finansovoi stiikosti pidpriemstva na yoho osnovi / V.O Hanusych // Dys. k.e.n. Uzhhorod: UNU, 2005. 228 s.
13. Zakon Ukrainy «Pro bukhhalterskyi oblik i finansovu zvitnist» № 996-KhIV vid 16.07.1999 r. // Verkhovna Rada Ukrainy.
14. Surnina K.S. Rozrakhunky v systemi bukhhalterskoho obliku: istorychnyi aspekt / K.S. Surninaiu URL: http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:zSoplyJdp60J:www.nbuu.gov.ua/Articles/kultnar/knp200014/knp14_9.doc

15. Surnina K.S. Udoshkonalennia obliku debitorskoi i kredytorskoi zaborhovanosti promyslovykh pidpriemstv / K.S. Surnina // Avtoreferat dys. kand. ekon. nauk. Luhansk: SNU, 2002. 19 s.
16. Orlov I.V. Bukhhalterskyi oblik i kontrol zobov'iazan sub'iektiv hospodariuvannia: teoriia i metodolohiia / I.V. Orlov // Monohrafiia. Zhytomyr: ZhDTU, 2010. 400 s.
17. Briukhanov M.Yu. Yskazhenyia v fynansovoi otchetnosti: kak vyiavyt moshennychestvo / M.Yu. Briukhanov // Fynansovyi dyrektor. 2006. №6(48). S. 49-56.
1. Mizhnarodni standarty finansovoi zvitnosti. URL: <http://www.ligazakon.ua>